

Наталія Володимирівна ПРИПУТА

старший викладач кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

**ОСОБЛИВОСТІ МОНІТОРИНГУ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА В
МОЛОКОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ**

Припуга, Н. В. Особливості моніторингу конкурентного середовища в молокопродуктовому підкомплексі України [Текст] / Наталія Володимирівна Припуга // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 3. – С. 80-85. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Предметом статті є дослідження особливостей моніторингу конкурентного середовища в молокопродуктовому підкомплексі України. Мета статті полягає в узагальненні інструментарію проведення моніторингу стану конкурентного середовища та рівня розвитку конкуренції в економіці зарубіжних країн та визначення можливостей його використання в молокопродуктовому підкомплексі України. Використано наступні методи: функціональний аналіз, аналіз і синтез, абстрактно-логічний, аналогій, експертний метод.

Основні результати дослідження полягають в узагальненні основних умов розвитку конкуренції та формування конкурентного середовища та виділенні трьох підходів до розгляду конкуренції: 1) як рушійної сили функціонування ринку або як однієї з сил макроекономічного регулювання; 2) як елементу змагальності на ринку або як одного з елементів активізації на мікроекономічному рівні; 3) як критерію ідентифікації типу галузевого ринку. Охарактеризовано основні функції конкуренції: розподільчу, економії, стимулювальну, адаптації, інноваційну, пошуково-якісну. Доведено, що ефективне здійснення заходів антимонопольно-конкурентного регулювання потребує належного моніторингу. Це потребує вдосконалення інструментарію визначення рівня конкуренції на ринку. Узагальнено міжнародний досвід щодо нижньої межі визнання домінування однієї компанії на ринку та крайні припустимі рівні концентрації ринку за різними угодами: горизонтальних угод, вертикальних угод, інших угод, за координації економічної діяльності та за узгоджених дій. Доведено доцільність застосування диференційованого підходу антимонопольно-конкурентного регулювання ринку молока та молочної продукції за зазначеними угодами.

Результати можуть бути використані при формуванні інструментарію з моніторингу стану конкуренції на вітчизняному ринку молока та молочної продукції.

Ключові слова: моніторинг; конкуренція; конкурентне середовище; антимонопольно-конкурентне регулювання; молокопродуктовий підкомплекс; ефективність.

Natalia Volodymyrivna PRYPUTA

Senior Lecturer,
Department of Theoretical and Applied Economics,
Institute of Personnel Training
State Employment Service of Ukraine

**PECULIARITIES OF MONITORING OF COMPETITIVE ENVIRONMENT IN DAIRY
SUBCOMPLEX OF UKRAINE**

Abstract

The study of features of monitoring of competitive environment in dairy subcomplex of Ukraine has become the subject of the article. The purpose of the article is to generalize a set of instruments of monitoring of competitive environment, to explore the level of rivalry in economics of foreign countries, and to identify opportunities for its use in dairy subcomplex of Ukraine. In the article the following methods have been used: method of functional analyze,

---

method of analysis and synthesis, abstract and logical method, method of analogies, expert method.

The generalization of main conditions of development of rivalry, the formation of competition environment and the singling out of 3 approaches to consideration of rivalry have become the main results of the research. Among main approaches we can distinguish the following ones: 1) as the motive power of functioning of market or as a force of macroeconomic regulation; 2) as an element of competition in the market or as an element of activation at the microeconomic level; 3) as a criterion for identification of the type of industry market. We have characterized the main functions of competition: distributive, saving, stimulating, adaptation, innovative, search and qualitative. It is proved that the effective accomplishment of measures of antitrust and competition regulation requires to be properly monitored. It is connected with improvement of tools of determination of appropriate level of competition of market. It has been generalized the international experience as for the lower limit on the recognition of the dominance of one company in the market and extreme permissible levels of market concentration according to the different transactions: horizontal agreements, vertical agreements, others agreements, according to the coordination of economic activity and to the concerted actions. It is proved the expediency of application of differential approach to antitrust and competitive regulation of dairy market for indicated agreements.

The results of the research can be used at the formation of tools for monitoring of the state of competition on domestic market of dairy production.

Keywords: *monitoring; competition; competitive environment; antitrust and competitive regulation; dairy subcomplex; effectiveness.*

JEL classification: L52

Вступ

Конкуренція є рушійною силою здійснення господарської діяльності в умовах ринку і полягає у вмінні суб'єктів ринку ефективно здійснювати поєднання ресурсів для виробництва певних благ на основі використання своїх індивідуальних здібностей, положень чинної нормативно-правової бази та формальних і неформальних норм, правил та методів господарювання.

Конкуренція є економічним важелем, який активізує економічні процеси, вводить фактор змагальності щодо доступу до обмежених ресурсів суспільства. Слід зазначити, що явище конкуренції проявляється тільки відносно обмежених ресурсів. До таких ресурсів суспільства відносяться земля, різні матеріально-технічні ресурси, які використовуються в господарській діяльності, наприклад, такі, як первинні ресурси – нафта, вугілля, залізна руда та продукти їх переробки – паливно-мастильні матеріали, чавун, сталь, електроенергія, а також виготовлена продукція – машини, механізми, обладнання. Відносно молокопродуктового підкомплексу слід зазначити актуальність питання налагодження дієвих конкурентних відносин всередині підкомплексу для забезпечення ефективного використання обмежених ресурсів суспільства.

Проблема формування ефективного ринкового механізму, ролі конкуренції в забезпеченні його ефективного функціонування є предметом уваги багатьох зарубіжних вчених, серед яких значну увагу на неї звертали А. Сміт [10], П. Самуельсон [9], Дж. Р. Хікс [12], А. Пігу [8] та багато інших. Серед вітчизняних вчених ці питання належали до сфери інтересів В. Г. Андрійчука [1], В. О. Білика [7], Ю. С. Коваленка [5], С. В. Мочерного [4], П. Т. Саблука [7] та інших. Проте актуальністю відзначається усвідомлення особливостей інструментарію, що застосовується для визначення стану конкуренції в економіках зарубіжних країн та можливості його використання для цілей антимонопольно-конкурентного регулювання розвитку молокопродуктового підкомплексу України.

Мета та завдання статті

Метою статті є узагальнення інструментарію проведення моніторингу стану конкурентного середовища та рівня розвитку конкуренції в економіці зарубіжних країн та визначення можливостей його використання в молокопродуктовому підкомплексі України.

Предметом дослідження є особливості моніторингу конкурентного середовища в молокопродуктовому підкомплексі України.

Завдання статті полягають в:

- узагальненні умов розвитку конкуренції та формування конкурентного середовища;
- узагальненні інструментарію проведення моніторингу стану конкурентного середовища та рівня розвитку конкуренції в економіці зарубіжних країн;
- визначенні можливостей використання зарубіжного досвіду в антимонопольно-конкурентному регулюванні розвитку молокопродуктового підкомплексу України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Конкуренція є важливою складовою ринкового механізму, рушійною силою підприємництва. Узагальнення зазначених вище наукових джерел дозволяє сформулювати основні умови розвитку конкуренції та формування конкурентного середовища, зокрема:

- економічна виокремленість та свобода суб'єктів ринкової економіки щодо вибору напрямів та порядку здійснення господарської діяльності;
- наявність значної кількості рівноправних та самостійних господарських одиниць, що функціонують на ринку;
- можливість та вміння отримати дохід, що переважає витрати, за результатами господарської діяльності;
- можливість використання законодавчо визначеної частки доходу на власний розсуд;
- розвиток інформаційної інфраструктури та вільного доступу всіх учасників ринку до необхідної інформації;
- наявність нормативно-правової бази та інституційного забезпечення (норм, правил та методів господарювання) з антимонопольного регулювання та забезпечення розвитку конкуренції.

Конкуренція є багатоаспектним явищем. Залежно від підходів до розгляду закономірностей функціонування ринку відрізняються і погляди різних науковців на суть конкуренції. Узагальнюючи позиції різних фахівців стосовно дослідження сукупності питань, пов'язаних з конкуренцією, можна виокремити три підходи до її розгляду:

- як рушійної сили функціонування ринкового механізму та господарювання в умовах ринку або як однієї із сил макроекономічного регулювання;
- як елементу змагальності на ринку в процесі здійснення господарської діяльності або, іншими словами, як одного з елементів активізації активності на мікроекономічному рівні;
- як критерію ідентифікації типу галузевого ринку.

Виявом переваг конкуренції є властиві для неї функції. Узагальнення вищевказаних наукових джерел відносно умовно окреслених етапів господарювання дозволяє виокремити наступні функції конкуренції:

- розподільча – зумовлює раціональний розподіл ресурсів у процесі здійснення господарської діяльності всередині суб'єктів ринкової економіки та між галузями економіки;
- економія – обумовлює прагнення більш дешевої купівлі ресурсів;
- активізувальна (стимулювальна) – зумовлює підвищення ефективності господарської діяльності на маркетингових засадах з урахуванням вимог та можливості купівлі кінцевим споживачем;
- адаптації, що обумовлює майстерність пристосування до зміни ринкових умов;
- інноваційна, яка обумовлює постійне дотримання вимог щодо пошуку та здійснення якісного техніко-технологічного, організаційного оновлення господарської діяльності для забезпечення підвищення ефективності, продуктивності праці та рівня конкурентоспроможності господарської діяльності.
- пошуково-якісна – спрямовує суб'єктів пропозиції на пошук нових потреб споживачів та підвищення якості задоволення існуючих потреб.

Здійснення заходів антимонопольно-конкурентного регулювання потребує належного моніторингу та застосування системного підходу. Це дуже складно зробити без оцінки рівня концентрації ринку провідними гравцями. У світі найбільш доцільною формою оцінки стану ринку визнано формування реєстрів виробників, які мають домінуюче положення на ринку. У цьому відношенні в Україні слід визначитись з пороговим значенням рівня монополізованості ринку в контексті уточнення географічних меж окремих регіональних ринків молочної продукції. Це має особливе значення при об'єднанні декількох учасників ринку, що окремо не мають домінуючого становища. У зв'язку з цим, буде корисним загалом у діяльності підкомплексу враховувати нижню межу концентрації ринку при визнанні певної компанії домінуючою (табл. 1).

Таблиця 1. Нижня межа визнання домінування однієї компанії на ринку в різних країнах* %

Країна	США	ЄС	Німеччина	Велико-британія	Китай	РФ
Нижній рівень межі визнання домінування на ринку	40-70	25	33,3	25	10	0

* За даними [2, с. 32].

Індивідуальне домінування на вітчизняному ринку ототожнюється з рівнем концентрації ринку 35 %. При цьому слід зазначити відсутність диференціювання в Україні підходу щодо однієї компанії або декількох. У світі широке застосування має підхід, у межах якого моніторинг стану монополізованості

проводиться диференційовано: відносно концентрації ринку однією компанією та об'єднанням компаній. При цьому доцільним є регулювання норм антимонопольного законодавства в молокопродуктовому підкомплексі здійснювати окремо, а не в межах на основі використання загальної норми в 35 % для всіх галузей економіки.

У деяких країнах нижня норма концентрації ринку відсутня. Це є неприпустимим для України, оскільки буде сприяти інтересам обмеженої кількості суб'єктів підприємництва, які мають можливість концентрації ринку та використання свого монопольного стану у власних інтересах. Відсутність нижнього порогу значною мірою зменшить правові гарантії функціонування галузі, залучення суб'єктами підприємництва інвестицій. У зв'язку з цим необхідним є уточнення нижнього порогу концентрації для одного та декількох суб'єктів господарювання на ринку.

Нині необхідним є деталізований моніторинг стану концентрації ринку. Доцільним є перехід в управлінні молокопродуктовим підкомплексом до диференційованого застосування моніторингової норми в 35 % як оціночної відносно монополізованості. 35 % охоплює більше однієї третини певного ринку. Використання такої норми є виправданим для об'єднання підприємств, а для одного підприємства в молокопродуктовому підкомплексі такий рівень концентрації означатиме надзвичайну концентрацію. Тому відносно одного підприємства, як оціночний, доцільно використати рівень 25 %. Аргументом на користь такого значення показника оцінки монополізованості є також використання такого значення в Європейському Союзі, оскільки в процесі євроінтеграції України вже є потреба адаптації вітчизняного законодавства, зокрема в молокопродуктовому підкомплексі, до вимог Євросоюзу.

Національний ринок є сукупністю регіональних ринків. Якщо певна компанія визнається наближеною до порушення норм антимонопольного законодавства – тобто до рівня концентрації в 35 %, то вона здебільшого буде монополістом на певних регіональних ринках. Це буде обумовлено тією обставиною, що у великих містах є диференційована пропозиція певного продукту, відповідним чином, якщо за усередненої оцінки компанія наближається до порогового рівня, то в розрізі окремих регіональних сегментів її рівень буде перевищувати пороговий. Тобто обов'язковим є ведення реєстрів суб'єктів підприємництва, які наближаються до порогового рівня концентрації ринку у взаємозв'язку з оцінкою рівня концентрації на національному та окремих регіональних ринкових сегментах.

Налагодження дієвості механізму антимонопольно-конкурентного регулювання потрібно здійснювати в контексті диференціювання видів можливих угод, відповідно до яких і проводити диференціювання рівнів визнання монополізованості ринку (табл. 2).

Таблиця 2. Крайні рівні припустимості концентрації ринку в різних країнах, %

	Горизонтальні угоди	Вертикальні угоди	Інші угоди (конгломерат)	Координація економічної діяльності	Узгоджені дії
ЄС	10 %, дозволені угоди МСП з оборотом < 40 млн євро	15 %, дозволені угоди МСП з оборотом < 40 млн євро		не є порушенням	20-25 % тільки для ринку страхування
США	20				20% проте де-факто не визнається порушенням
Китай	Дозволені всі угоди між фірмами малого та середнього бізнесу				
РФ(2013 р.)	0	20	0	0	20

* За даними [2, с. 35].

Основи такої політики функціонування економіки та молокопродуктового підкомплексу зокрема закладені в Господарському кодексі України [3]. Стаття 10 ГКУ характеризує спрямованість антимонопольно-конкурентної політики: «на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими, насамперед у сфері монопольного ціноутворення та за рахунок зниження якості продукції, послуг, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки». Стаття 18 ГКУ спрямована на обмеження монополізму та сприяння змагальності у сфері господарювання. Зокрема в цій статті вказується, що: «1. Держава здійснює антимонопольно-конкурентну політику та сприяє розвитку змагальності у сфері господарювання на основі загальнодержавних програм, що затверджуються Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України. 2. Державна політика у сфері економічної конкуренції, обмеження монополізму в

господарській діяльності та захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції здійснюється уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування. 3. Органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам забороняється приймати акти та вчиняти дії, які усувають конкуренцію або необґрунтовано сприяють окремим конкурентам у підприємницькій діяльності, чи запроваджують обмеження на ринку, не передбачене законодавством. Законом можуть бути встановлені винятки з цього правила з метою забезпечення національної безпеки, оборони чи інших загальносуспільних інтересів тощо». Стаття 22 п.8 серед особливостей управління господарською діяльністю у державному секторі економіки зазначає, що: «Законом встановлюються особливості здійснення антимонопольно-конкурентної політики та розвитку змагальності у державному секторі економіки, які повинні враховуватися при формуванні відповідних державних програм». Окрема глава 3 характеризує заходи з обмеження монополізму та захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції, питання здійснення державного контролю за дотриманням антимонопольного законодавства.

Забезпечення дієвості ринку та збереження ринкових принципів функціонування економіки декларується всіма цивілізованими країнами світу. Реальність останніх десятиліть свідчить про поширення впливу транснаціональних економічних структур на стан розвитку окремих галузей у різних географічних частинах світу. Тобто діяльність цих структур у країні походження може здійснюватись на ринкових принципах, а в інших країнах – шляхом використання на свою користь ефекту масштабу та через викривлення ринку. Загалом для держави важливим є проведення моніторингу процесів концентрації, злиття та поглинання в будь-якому підкомплексі, в тому числі – і в молокопродуктовому. На поточний момент актуальним є проведення міжнародного моніторингу процесів злиття та поглинання. Міжфірмові відносини окремих інтегрованих структур у сучасний період охоплюють декілька країн і через підвищення концентрації можуть спричинити суттєвий вплив на рівень монополізованості та розвиток окремих світових ринків. При цьому є складності задіяння механізмів антимонопольно-конкурентного регулювання до цих структур в окремих країнах, оскільки інтегровані структури знаходяться не лише суто під юрисдикцією однієї країни, а й своєї власної, де нею можуть витримуватись всі норми антимонопольного законодавства. У зв'язку з цим в епоху посилення процесів глобалізації активною складовою антимонопольно-конкурентної політики повинно бути визначення припустимості концентрації окремих економічних агентів на окремих географічних ринках, щоб не допустити їх викривлення і забезпечити дієвий розвиток конкурентних відносин у різних частинах економічного світу. Найбільш ефективно це можна зробити за рахунок формування міжнародних економічних структур та входження в них України.

Активний розвиток процесів монополізації спричиняє негативний вплив такого монополізованого ринку на споживачів його продукції та економіку загалом. Економічний суб'єкт, який досягає монопольного стану на ринку, намагається його використати та отримувати за рахунок цього надприбутки через надання суспільству неадекватної інформації щодо витрат з виробництва продукції та цін на неї. Нівелюванню можливостей викривлення ринку сприятиме формування інститутів відкритого суспільства та інформаційного суспільства.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Узагальнено основні умови розвитку конкуренції та формування конкурентного середовища. Виокремлено три підходи до розгляду конкуренції: 1) як рушійної сили функціонування ринкового механізму та господарювання в умовах ринку, або як однієї із сил макроекономічного регулювання; 2) як елементу змагальності на ринку в процесі здійснення господарської діяльності, або іншими словами як одного з елементів активізації активності на мікроекономічному рівні; 3) як критерію ідентифікації типу галузевого ринку. Охарактеризовано основні функції конкуренції: розподільчу, економію, активізувальну (стимулювальну), адаптаційну, інноваційну, пошуково-якісну. Доведено, що здійснення заходів антимонопольно-конкурентного регулювання потребує належного моніторингу та застосування системного підходу. Це вимагає вдосконалення інструментарію визначення рівня конкуренції на ринку. Узагальнено міжнародний досвід щодо нижньої межі визнання домінування однієї компанії на ринку та крайні припустимі рівні концентрації ринку в різних країнах за різними рівнями угод: горизонтальних угод, вертикальних угод, інших угод, за координації економічної діяльності та за узгоджених дій. Доведено доцільність застосування диференційованого підходу за результатами моніторингу щодо визначення припустимого рівня конкуренції та монопольного викривлення ринку за зазначеними угодами.

Перспективи подальших досліджень полягають в уточненні індикаторів з моніторингу рівня конкуренції та його порушення на ринку молока та молочної продукції.

Список літератури

1. Андрійчук, В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу [Текст] : підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Антитраст по-европейски: как направить российскую антимонопольную политику на развитие конкуренции [Текст] / Национальная ассоция институтов закупок. – М. : 2013. – С.32, 35.
3. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
4. Економічна енциклопедія [Текст] : у 3-х т : [редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
5. Коваленко, Ю. С. Аграрний ринок України: організація та управління [Текст] / Ю. С. Коваленко. – К. : ІАЕ УААН, 1998. – 108 с.
6. Мэнкью, Н. Г. Принципы экономикс [Текст] / Н. Г. Мэнкью, 2-е изд., сокращ. – СПб : Питер, 2001. – 496 с.
7. Основи економічної теорії [Текст] : навч. посіб. / [за ред. В. О. Білика, П. Т. Саблука]. – К. : Ін-т аграр. екон., 1999. – 467 с.
8. Пигу, А. Экономическая теория благосостояния [Текст] / А. Пигу ; пер. с англ. [вступ. ст. Г. Б. Хромушина]. – М. : Прогресс, 1985. – 512 с.
9. Самуэльсон, П. Экономика [Текст] / П. Самуэльсон, В. Нордхаус ; пер. с англ. [под ред. Л. С. Тарасевича, А. И. Леусского]. – М. : Бином-КноРус, 1999. – 799 с.
10. Смит, А. Исследование о природе и причинах богатства народов [Текст] / Адам Смит; пер. с англ. В. С. Афанасьева. – М. : Эксмо, 2007. – 957 с.
11. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції [Текст] : практичний посібник / За ред. П. Т. Саблука. – К. : ІАЕ, 2000. – 556 с.
12. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал [Текст] / Дж. Р. Хикс ; пер. с англ. [общ. ред. и вступ. ст. Энтова Р. М.]. – М. : Изд. группа «Прогресс», 1993. – 488 с.

References

1. Andriiuchuk, V. H. (2013). *Ekonomika pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu*. Kyiv : KNEU.
2. *Antitrazt po-evropejski: kak napravit' rossijskuju antimonopol'nuju politiku na razvitie konkurencii*. (2013). *Nacional'naja associja institutov zakupok*. Moscow.
3. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy : zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. # 436-IV*. (2003). Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua>.
4. *Mochernyi, S. V. (2000). Ekonomichna entsyklopediia*. Kyiv : Akademiia.
5. *Kovalenko, Yu. S. (1998). Ahrarnyi rynek Ukrainy: orhanizatsiia ta upravlinnia*. Kyiv : IAE UAAN.
6. *Mjenk'ju, N. G. (2001). Principy jekonomiks*. SPb : Piter.
7. *Bilyka, V. O., & Sabluk, P. T. (1999). Osnovy ekonomichnoi teorii*. Kyiv : In-t ahrar. ekon.
8. *Pigu, A. (1985). Jekonomicheskaja teorija blagosostojanija*. Moscow : Progress.
9. *Samujel'son, P. & Nordhaus V. (1999). Jekonomika*. Moscow : Binom-KnoRus.
10. *Smit, A. (2007). Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov*. Moscow : Jeksmo.
11. *Sabluk, P. T. (2000). Formuvannia ta funktsionuvannia rynku ahropromyslovoi produktsii*. Kyiv : IAE.
12. *Hiks, Dzh. R. (1993). Stoimost' i kapital*. Moscow : Progress.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2015 р.